

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Ideology in Dutch politics: The democratic system reconsidered 1970-1985

Thomassen, J.J.A.

Citation

Thomassen, J. J. A. (1993). Boekbespreking van: Ideology in Dutch politics: The democratic system reconsidered 1970-1985. *Acta Politica*, 28: 1993(2), 224-227. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450133>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450133>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

leidt tot ontwrichting en desintegratie van de Nederlandse samenleving. Ik vrees dat de bewijzen daarvan op dit moment in Duitsland kunnen worden gevonden. (*Tijd & Taak* 17, 1992)

Er zijn zeker verschillen aan te wijzen tussen de tekst van Brookman en die van Kostó, maar de gelijkenis in de argumentatie is treffender dan de verschillen. Geen wonder dat Janmaat anno 1992 kan beweren dat de Centruumpartij zijn tijd vóór vooruit was.

Het merkwaardige van de Centrumstroming, zoals Janmaat zijn partij tegenwoordig graag noemt, is misschien wel hierin gelegen dat haar opvattingen steeds meer gemeengoed worden zonder dat de partij haar bedorven identiteit verliest. Niet alleen de standpunten over de gevolgen van de toestroom van buitenlanders, ook de politieke theorie van de Centrumdemocraten wordt in steeds bredere kring gedeeld. Wie de opvattingen van Janmaat over het functioneren van de democratie in Nederland ("Wij vinden Nederland in feite een democratische dictatuur") en over de zelfzucht van 'de politieke klasse' vergelijkt met de geruchtmakende artikelen van Oerlemans (in *NRC-Handelsblad* 14/2/1990 en 3/10/1992) kan niet anders dan grote overeenkomsten zien. Toch blijft men Hans Janmaat met de nek aankijken, terwijl de identiteit van Oerlemans door zijn aanvallen op het functioneren van de democratie in Nederland absoluut niet bedorven raakt. Onder die omstandigheden is het de vraag hoe lang het politieke isolement van de Centrumdemocraten nog zal duren en welke invloed een substantiële electorale groei van de Centrumpartijen zal hebben op de houding van de politieke en maatschappelijke elites in Nederland. Op die vragen geeft het proefschrift van van Donselaar ons helaas geen antwoord. Maar als inventarisatie van de fascistische en racistische groeperingen in Nederland is het zeer geslaagd.

M. Fennema

C.P. Middendorp, **Ideology in Dutch Politics. The Democratic System Reconsidered 1970-1985**, Van Gorcum, Assen/Maastricht, 1991.

Wie zich zoals Middendorp meer dan twintig jaar lang met hetzelfde onderzoek naar politiek-culturele veranderingen bezig houdt, wordt in de kleine wereld van de sociale wetenschappen in Nederland al snel voor monomaan versleten. Die reactie is wat mij betreft volstrekt misplaatst. Het onderzoek naar ontwikkelingen in de Nederlandse politieke cultuur waar Middendorp verantwoordelijk voor is, heeft geleid tot een tijdreeks met betrekking tot politiek-culturele variabelen die uniek is in de wereld. Doordat het onderzoek ten dele in samenwerking met het Sociaal en Cultureel Planbureau is en wordt uitgevoerd, is de voortzetting van het onderzoek met betrekking tot in elk geval een aantal variabelen vooralsnog verzekerd. De resultaten van de tijdreeks zijn te vinden in het hoofdstuk culturele veranderingen in het tweeverjaarsrapport Sociaal en Cultureel Rapport.

In dit boek is het Middendorp te doen om de rol van ideologie in de Nederlandse

politiek in de periode 1970-1985. Al in zijn proefschrift van 1976 heeft hij zich uitvoerig beziggehouden met de conceptualisering van wat hij toen het progressief-conservatieve domein noemde. Ook in dit boek neemt de precisering van het begrip ideologie, de operationalisatie en de validering daarvan, een belangrijke plaats in. De hoofdstukken 3 tot en met 5, zo'n tachtig bladzijden, zijn daaraan gewijd. Onder een ideologie verstaat hij "A system of general ideas on man and society, centered around one or a few general values, which has manifested itself historically as a doctrine adhered to by some major groups and categories, and which expresses the interests of some important category e.g. a social class" (p. 60). Middendorp beredeneert dat de ideologische tegenstellingen in Nederland kunnen worden gevangen in het begrippenpaar conservatief-progressief. Dit begrippenpaar wordt als ideaal-type beschouwd, en wordt op twee wijzen geoperationaliseerd. De eerste is wat Middendorp de "directe" operationalisatie noemt. Deze speelt zich af op hetzelfde abstractieniveau als het ideaal-type zelf, opdat de gekozen stimuli zo nauwkeurig mogelijk aansluiten bij de formuleringen in het theoretisch model. Dit noemt Middendorp de filosofische ruimte. De positie die mensen in deze ruimte innemen, wordt gemeten door de respondenten zo'n 25 bipolaire items voor te leggen. In tegenstelling tot de theoretische verwachting dat de reacties op deze stimuli tot één dimensie kunnen worden teruggebracht, komen uit een factor-analyse vier onafhankelijke factoren naar voren: algemeen conservatisme, autoritair conservatisme, liberalisme en socialisme. Door de jaren heen blijkt deze structuur redelijk robuust te zijn. De tweede wijze van operationalisatie is indirect omdat deze gebaseerd is op attitudes die afgeleid zijn van de waarden die aan het ideaaltype ten grondslag liggen. Daarbij gaat het om de waarden van vrijheid en gelijkheid. Van deze fundamentele waarden worden niet minder dan 19 attitudeschalen afgeleid die vervolgens via factoranalyse tot twee dimensies worden teruggebracht: een sociaal-economische links-rechts factor en een libertarisme-autoritarisme factor.

Ook al is Middendorp waarschijnlijk de enige die alle schalen nog uit elkaar kan houden, de zorgvuldige stapsgewijze opbouw van zijn meetinstrumenten verdient grote waardering. Iedereen die enigszins vertrouwd is met survey-onderzoek en weet hoe vaak veel te moeilijke vragen gesteld worden, zal overigens niet kunnen nalaten zich af te vragen hoe de allesbehalve gemakkelijke bi-polaire items waarmee de positie van respondenten op de dimensie conservatief-progressief wordt gemeten, ooit tot valide en betrouwbare antwoorden hebben kunnen leiden. Maar zolang niemand het tegendeel bewijst, heeft Middendorp het gelijk aan zijn zijde.

Met een doordachte theoretische afleiding en operationalisatie van de belangrijkste variabelen en een longitudinale data-set die zijn weerga niet kent, was Middendorp beter dan wie ook in staat een prachtig boek over politiek-culturele veranderingen in Nederland te schrijven. Daarom is het erg jammer te moeten constateren dat hij dat niet gedaan heeft. Integendeel, het is een teleurstellend boek geworden. Dat komt voornamelijk omdat Middendorp verstrikt is geraakt in zijn eigen ambities. Illustratief daarvoor is het volgende citaat dat afkomstig is van de eerste pagina van het slothoofdstuk: "A major theme of empirical research was the conceptualization (definition, operationalization and empirical assessment) of the progressive-conservative ideological space in The Netherlands. Before outlining an

alternative theoretical perspective to Lijphart's, I will make an attempt to relate the conceptualization of this space to (a) Inglehart's conceptualization of materialist and postmaterialist values, and (b) approaches to the ideological space at the mass level in terms of a unidimensional left-right self-placement scale". Hier wordt in één zin een theoretisch alternatief voor Lijphart aangekondigd, terwijl tussen de bedrijven door ook Inglehart en Van der Eijk en Niemöller nog even afgehandeld moeten worden. Wat mij betreft heeft Middendorp daarbij op het verkeerde paard gewed: waar hij een belangrijke bijdrage had kunnen leveren, laat hij grotendeels verstek gaan, en op het terrein waarop hij zijn ambities wel richt, is zijn inbreng niet imponerend.

Evenals om en nabij de rest van de wereld heeft Middendorp kritiek op Inglehart's theoretische onderbouwing en operationalisatie van diens centrale begrippenpaar materialisme-postmaterialisme. Ik ben graag bereid de stelling te verdedigen dat Middendorp's onderscheid tussen libertarisme en autoritarisme theoretisch veel beter doordacht is dan Inglehart's onderscheid tussen materialisme en post-materialisme en dat dit wellicht ook tot een betrouwbaarder meetinstrument leidt. Maar hoe komt het dan dat een legioen van politicologen uit alle windhoeken het de moeite waard blijft vinden uit te leggen dat het werk van Inglehart niet deugt, terwijl Middendorp dat plezierige lot tot nu toe bespaard is gebleven? Dat komt omdat het werk van Inglehart uitgaat van een *theorie* van maatschappelijke verandering, in zijn latere werk meer en meer ingebed in een theorie van maatschappelijke moderniseringsprocessen. Daar kan men het vervolgens wel of niet mee eens zijn, maar die duidelijke theoretische stellingname maakt tenminste een debat mogelijk. Het grote probleem bij Middendorp is dat een dergelijke theorie van maatschappelijke verandering ontbreekt. Het lijkt wel of hij zijn gegevens verzameld heeft en vervolgens niet meer wist wat hij daar mee aanmoest.

In hoofdstuk 6, "Developments in the ideological space (1970-1985)", presenteert Middendorp een groot aantal gegevens dat betrekking heeft op de veranderingen in ideologische positie onder de Nederlandse bevolking. Die gegevens zijn uniek en vanuit theoretisch perspectief buitengewoon belangrijk. Maar waarom dat zo zou zijn, moet de lezer zelf bedenken. Ondanks alle zorgvuldig voorwerk, noemt Middendorp zijn analyse opeens exploratief. Dat was nergens voor nodig geweest: op grond van moderniseringstheorieën hadden expliciete hypothesen met betrekking tot de te verwachten veranderingen ten aanzien van de belangrijkste variabelen geformuleerd kunnen worden. Nu blijft de analyse steken in nogal simpele ad hoc verklaringen. Dat Middendorp zijn mogelijkheden om de ideologische veranderingen onder de Nederlandse bevolking te beschrijven en te verklaren niet maximaal heeft uitgebuit, komt waarschijnlijk omdat zijn ambities verder reiken.

Op pagina 2 meldt hij dat "A central thesis of this study is that, to the extent that the previously stable bases of the vote (religion and social class) have become weaker (in the above sense: less direct, more "embedded" in ideological postures), elites have begun to make attempts to mobilize their (potential) supporters in broader, ideological terms. This inspires elite ideological competition". Bovendien wil hij, zoals gezegd, een alternatief theoretisch perspectief bieden voor Lijphart's analyse van het functioneren van de democratie in Nederland. Maar Middendorp

is geen Lijphart. Wat hij te zeggen heeft over het functioneren van de democratie kan niet boeien en is niet overtuigend.

Zijn centrale stelling dat politieke partijen hun kiezers meer dan vroeger (dat wil zeggen vóór 1967) in ideologische termen zijn gaan benaderen wordt niet waar gemaakt en kan ook niet waar gemaakt worden, omdat Middendorp niet over de gegevens beschikt om dat aan te tonen. Al zijn uitspraken over de rol van ideologieën in de periode vóór 1970 zijn op assumpties gebaseerd. Bovendien is zijn analyse voor de periode vanaf 1970 vrijwel geheel op kenmerken van het electoraat gebaseerd en dat is de verkeerde invalshoek om de ontwikkeling van het gedrag van politieke partijen te onderzoeken.

Ik vind het spijtig te moeten constateren dat Middendorp zich aan dit boek heeft vertild. Hij heeft teveel energie verspild aan zaken die niet op zijn leest passen, en te weinig aan het terrein waarop hij zich als een getalenteerd onderzoeker heeft bewezen. Met andere woorden: hij is niet monomaan genoeg geweest.

Tenslotte moet mij nog één opmerking van het hart. Het boek zit vol met spel- en typefouten. Hebben de uitgevers tegenwoordig geen bureauredacteur meer in dienst om dit soort storende fouten te corrigeren?

J.J.A. Thomassen

Hugo de Ridder, **Omtrent Wilfried Martens**. Lannoo/Anthos, Tielt/Baarn, 1991.

Gewezen *De Standaard*-redacteur Hugo de Ridder is één van de weinige politieke publicisten die stevast kan rekenen op een grote oplage. De verwachtingen naar aanleiding van het aangekondigde boek over (inmiddels gewezen Eerste-Minister) Wilfried Martens waren dan ook hoog gespannen, temeer daar de publikatie samen viel met de aanzet van de campagne naar de parlementsverkiezingen van 24 november 1991. Niet onterecht, de berichtgeving in de media over *Omtrent Wilfried Martens* bleef niet beperkt tot het resumeren van de belangrijkste 'onthullingen' maar zorgde tevens voor een stevige politieke rel. Voor de liberale oppositie bevestigde de inhoud van dit boek het beeld dat politieke besluitvorming in België een samenzweerderig onderonsje is tussen politici en verantwoordelijken van grote zuilorganisaties.

Laat ons echter - vooraleer in te gaan op het polemische van dit werk - eerst aanstippen dat *Omtrent Wilfried Martens* tot op heden de meest volledige biografie is die verscheen over de politicus die meer dan tien jaar lang aan het hoofd stond van de NV België. Het boek vertrekt bij een jeugd die allesbehalve als benijdenswaardig kan worden omschreven en verhaalt hoe de latere premier onder invloed van katholieke geestelijken besluit in Leuven te studeren, alwaar zijn belangstelling voor de taalproblematiek verder wordt aangescherpt. Dit wordt vertaald in een engagement in tal van Vlaamse verenigingen en acties, waarbij hij onzacht wordt geconfronteerd met het Belgisch establishment. Dit engagement loopt na zijn studies via een baan in Vlaamse strijdorganisaties verder.